

Osmanlı Muhakeme Sisteminde Katiplik Mesleğinin Yeri ve Önemi ***The role and the significance of the judiciary clerks in the Ottoman judicial system****Nuri KAVAK**¹¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Çanakkale. nkavak1453@hotmail.com

Geliş Tarihi/Received: 30.04.2015, Kabul Tarihi/Accepted: 06.05.2016

doi: 10.5505/pjess.2015.25733

Özet

Yüzyıllar öncesinden günümüze kadar ulaşan yüzbinlerce defterin ve milyonlarca belgenin mimarları, onları kaleme alıp kağıda döken "Katipler"dir. Onların emeği ile büyük bir medeniyetin sonraki nesillere aktarılması mümkün olabilmıştır. XV. yüzyıldan itibaren güçlenen merkezi yönetim, bilinen seyfiyye ve ilmiyye sınıflarının arasına kalemliyye zümresinin de katılmasını sağlamıştır. Geçmişten beri eli kalem tutanlar büyük çoğunlukla devlet kademelerinde veya ilmi sahada önemli şahsiyetler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle kitabet mesleğini icra eden katipler zihnimizden silinmeyecek izler bırakmışlardır. Osmanlı Devleti'nde katipler mesleki uğraş sahaları ile kaleme aldıkları belge türleri açısından dört gruba ayrılmışlardır. Bunlar, "Divan ve Babialı Katipleri, Maliye ve Hazine Katipleri, Defterhane Katipleri ve Şer'iyye Katipleri"dir. Araştırmamız katiplik müessesesinin ağırlıklı olarak şer'iyye kısmında istihdam edilen katiplerin konumu ve mesleğin önemi üzerinedir. İncelediğimiz çeşitli sicil kayıtları üzerinden araştırmamızın verilerini toplayarak bilgiye dönüştürmeyi hedeflemekteyiz.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, Katibü'l-huruf, Kadı, Şer'iyye sicili, Mahkeme.

JEL kodları: K19, Z19

Abstract

The architects of thousands of old documents and records, preserved for centuries up to the present day, are the judiciary clerks, who had physically written them on paper. It is these clerks who have made it possible to pass all these valuable records and data to the following generations. Gaining more power from the 15th century on, the central government added a new class among the already existing military and ilmiyye classes: the bureaucracy (the group of scribes or clerks). It is now known for long that those who could read and write were generally assigned good positions in governmental organizations during the Ottoman history and that they were considered to be crucial figures. Hence, the class of clerks left indelible memories of past in our minds. In the Ottoman period, the clerks were divided into four main categories based on the duties they carried out: these are clerks of Divan and Babialı, clerks of treasury and finance, clerks of record keeping and the judicial clerks. This study primarily investigates the role and the status of the clerks employed in the Ottoman judicial system. The study aims to compile a series of şer'iyye(court) records and analyse them and present the findings in an orderly manner.

Keywords: Ottoman State, Clerk of court, Qadi, Şer'iyye records, Ottoman courts.

JEL codes: K19, Z19

* Bu makale, 2014 yılında Pamukkale Üniversitesi'nin ev sahipliğinde düzenlenen 13. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresi'nde sunulmuştur.

1. GİRİŞ

Meşhur Celal-zade Mustafa, 1519 yılında Divan katibi olarak başladığı devlet memurluğu görevinde önce Nişancı sonra Reisü'l-kütüblük makamına terfi etmiştir. Onun kaleme aldığı Selim-name adlı eserinde ifade ettiği katiplikle ilgili bazı cümleler iltifata şayandır:

“Şüphesiz yazı sanatı rahatlık ve huzurdan kinaye olup, kalemin meyveleri her çeşit elem ve üzüntüyü giderir. Kişide samimiyet ve güveni karakter hâline getirir, şahsî çıkar ve aşırı isteklerden uzaklaştırır. Az-çok verilen rızıkla yetinmeyi öğretir. Şüphesiz ki bunlar mutluluk derecesi ve şeref mertebesini yükseltir.” Devamında;

“Kılıç ve kalem ikizdir. Kalem ve hançer idarenin ortağıdır. Davayı ispatta ikisi de sağlam delil, üstün neticenin ortaya çıkışında her biri doğru kaziyelerdir. Onlarsız ülkenin düzeni yıkılma derecesindedir. Fakat kaleme faydalar çoktur. İçi bereketli kalem ülkeyi aydınlatan güneş, zifiri karanlığı gidermede parlak dolunaydır. Kalemlerle kılıç bulunabilir, kılıçla kalem bulunamaz. Zîrâ kılıcın işi yıkmak, yok etmek ve zulümdür. Kalemin faydası yapma, şenlik ve imardır. O zamana gelince Osmanlı ülkesinin gerçekten güzel düzeni birkaç âsaf görünüşlü vezir ve birkaç büyüleyici kâtiplerle olmuştur.” (Celal-zade Mustafa, 1990:222-234 ve 278-279).

Bu cümleden olarak kitabet mesleğinin ehemmiyeti ve katiplerin konumu Osmanlı Devlet sistemi içinde önemli bir yer tutmakta idi. Gerek evrak ve defterlerin tutulmasındaki titizlik gerekse de saklanmasındaki ihtimam, şeffaflık ve hesap verilebilirlik konusunda kendisini kayda almaktan endişe etmeyen bir devlet olarak çok önemsenmiştir. Nitekim çağının ötesine geçen bu düşünce nedeniyle milyonlarca kayda alınmış belge arşivlerde araştırmacılara sunulmuş durumdadır. Katipler bu büyük devleti, kültürü v.s.'yi tek tek kayda alarak hayati rol oynamışlardır. Araştırmacılar Şer'iyeye Sicilleri sayesinde tutuldukları yerleşim yeri hakkında bilgi sahibi olabilmektedirler.

2. KATIPLERİN YETİŞTİRİLME USULLERİ

Osmanlı eğitim sistemi içinde askeri yetiştirme usulleri dışında mesleğe yönelik eğitim verebilen branşlaşmış kurumlar uzun yüzyıllar sonrası ancak ortaya çıkmıştır. O nedenle kuruluşundan XIX ve XX. Yüzyıllara kadar doğrudan meslek erbabı yetiştirmek üzerine kurgulanmış bir eğitim sistemi bulunmamaktadır. Bu cümleden olarak zamanla alınan asgari eğitimin üzerine ilgili devlet kurumlarında verilen eğitim neticesinde memurların yetiştirilmesi usulü benimsenmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca da bu metodun uygulanması tercih edilmiştir (İpşirli, 1999: 192-193).

Bu nedenle katip olması düşünülen herhangi bir aday belli bir birikime sahip olduktan sonra hangi kalem dairesinde göreve başlayacaksa orada usta-çırak usulü ile yetiştirilmek üzere yoğun bir eğitime alınır². Çoğunlukla hal-i hazırda memur olanların çocuklarından 10-12 yaş aralığında olanlardan seçilenler aldıkları mahlaslar sonrası eğitime başlardı. Özel bir okulu olmadığından ötürü katip yetiştirmek zor ve bir o kadar da uzun bir süreyi kapsayan

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, 3. Bsk., Ankara 1988, s. 40-58'de merkez teşkilatında görev yapan bütün katipler anlatılmıştır.

bir eğitim gerektirmekteydi³. Bununla da kalınmayıp katip adaylarının kendilerini iyi yetiştirmeleri şarttı. Kalem dairesinde verilen usta-çıraklık eğitiminin yanı sıra bir kısım devrin önemli hocalarından da ders alırlardı. Çünkü başta İslami Bilimler (Tefsir, Fıkıh, Kelam, Hadis v.d.) ile örfi hukuk, coğrafya, tarih ve edebi bilimler (sarf, nahiv, lügat, meani, beyan, bedii gibi.) alanlarında bilgi sahibi olmaları mesleklerinin icrası için önemli idi.

Öte yandan batıda veya doğuda yaşayan bir hükümdara yazılacak name veya ahidnameler bir takım kurallar çerçevesinde kaleme alınmak zorunda idi. Eğer elkab, dua, konuya uygun ayet ve hadisler ile karşıdaki hükümdarın adı doğru yazılmazsa devletler arası ilişkilerde sorunlar çıkabilirdi. Bu nedenle katipler güzel yazı yazmak kadar yazılacak metnin inceliklerini de bilmek zorunda idiler (İpşirli, 1999: 193).

Katiplerin başvuru kaynağı veyahut da kendilerinin yetiştirmek amacıyla takip ettikleri eserler üç grupta toplanabilir. İlki öğretici eserler olup el-Meyani'nin Düstur-ı Debiri'si gibi. İkinci olarak Münşeât Mecmuaları'dır. Son olarak ise Kalkaşandi'nin Suhhu'l-a'şâ fi Sinaati'l-inşâ örneğinde olduğu gibi çeşitli ansiklopedik eserlerdir (Ekinci, 2005: 422-423).

Katip olacak genç adaylar "mülazım" ünvanı ile başladıkları bu yolculukta "şakird, katip, halife, serhalife, mübeyyiz, şerhli" basamaklarını tırmanarak "Nişancı veya Resisü'l-küttablık" makamlarına ulaşabiliyorlardı. Hatta Koçi bey gibi sözü dinlenen, Celalzade gibi Nişancılık ve Reisü'l-küttablık (Yılmaz, 2006: 2) ve Piri Mehmet Paşa gibi Yavuz Sultan Selim ile Kanuni Sultan Süleyman'a Sadr-ı Azamlık yapmış katiplikten yukarıya kadar terfi edebilenler de olmuştur. Zaman içinde edindiği bilgi ve beceri ile geçirdiği tecrübeyi harmanlayarak daha yukarıya doğru tırmanması verilen bu örneklerle mümkün olmuştur.

XVI. yüzyılda kadılık ve müderrislik kadrosu bulamayan medrese mezunlarından katiplik mesleğini tercih edenler görülmektedir. Mesleğin dini, ahlaki ve devlet sırrını koruyacak mesuliyet sahibi insanlar tarafından icra edilmesine özen gösterilmekte idi.

3. KATIPLERİN MAAŞLARI

Osmanlı devlet anlayışında memuriyetlik din ve devlete hizmet olarak görülmeyle birlikte memurların dini ve devleti temsil ettiklerinden ötürü dinin ve devletin büyüklüğünü yansıtan bir hizmet karşılığı tahsisat verilmesine özen gösterilmiştir⁴.

Osmanlı Devlet düzeninde nakit maaş verme usulü çok sınırlı olduğundan ötürü dirlik adı altında toprakların gelirleri, görev yaptıkları süre boyunca kendilerine tahsis edilirdi. Memuriyetliğin derecesine göre devlette hizmet edenlere has, zeamet ve timar adı altında topraklar dağıtılırdı. Katiplerde buldukları konum itibariyle dirliklerden faydalanırlardı.

Osmanlı mahkemelerinde çalışanların bir diğer gelir kaynağı ise davalardan değişik oranlarda aldıkları harçlardı. Kadı, kendi hissesini aldıktan sonra toplanan bu harcın bir kısmını mahkemede görev yapan diğer çalışanlara paylaştırırdı. Sicilleri tutan katiplerde elde edilen gelirlerden hisselerine düşen kısmı tasarruf ederlerdi. Dava konusunun çok olduğu büyük yerlerdeki mahkemelerin gelirleri fazla olduğu gibi küçük yerleşim

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, 3. Bsk., Ankara 1988, s. 279-296'da katiplerin kaleme aldığı önemli belgelerden, biti, hüküm, ferman, misal, tevki, yarlıg, nişan, alamet-i şerif, berat, menşur, fetihname, ahitnameler ve name-i hümayunlar açıklamalarıyla yer almaktadır.

⁴ Hezarfen Hüseyin Efendi, Telhisü'l-Beyan Fi Kavanin-i Al-i Osman, Haz. Sevim İlgürel, Ankara 1998, s. 65'de Topkapı Sarayı'nda görev yapan bazı memurlara ödenen ücretler aktarılmıştır.

yerlerindeki mahkemelerin de gelirleri dava sayısı az olduğundan dolayı oldukça azdır. Gerek kadı ve gerekse diğer çalışanların büyük şehirlerde çalışıyor olmaları aylık gelirlerinin çok olması anlamına gelmektedir. Bu nedenden dolayı nüfusa göre vilayetlerin mahkemeleri çeşitli gruplara taksim edilmiştir.

4. KATIPLERİN KALEME ALDIKLARI ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE ÖNEMİ

Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı Tarihi kaynakları içinde önemli bir yer tutmaktadır. Kadılar, devletle halk arasında iki yönlü ilişkinin kurulmasında köprü görevi görerek, bu doğrultuda yapılan her eylemi bu defterlere kaydettirmişlerdir. Dolayısı ile mahalli idarelere dair yapılan hukuki düzenlemelerle beraber mahallin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısına dair bilgilerin yanı sıra, halkın devletten olan beklentilerine kadar her türlü konuyu sicillerde bulmamız mümkündür (Ergenç, 1995: 86-87). Geçmişten devralınan geleneklerin bir devamı olarak Osmanlı Devleti'nde de bu tür faaliyetlerde aracılık görevini kadılar yürütmüştür ve aynı zamanda da katipler vasıtasıyla kayda ve zabta geçirmişlerdir (Taş, 1998: 175). Bu bahsi geçen kayıtlara şer'iyye sicili, kadı defteri veya zabt-ı vekâyî (Aslan, 1998: 187) denilmektedir.

Diğer yandan adalet dağıtan kadılara hüküm vermede yardımcı olan bir takım kaynaklar bulunmaktadır. Bu kaynaklar kendi içinde birkaç gruba ayrılmaktadır. Kitaplar, fetva mecmuaları (Aydın, 1999: 97-98), kanunnameler⁵ ve şer'iyye sicilleri gibi. Bu tür kaynaklar yeterince tecrübesi olmayan kadılara ve mahkeme katiplerine, düzenledikleri belgelerde kendilerine yardımcı olmak üzere, yargılama usulünü ve muamelâtını iyi bilen alimler tarafından daha önceki sicillerden, kendi zamanlarındaki düzenlenen belgelerden seçilerek oluşturdukları eserlerdir (Kaya, 2005: 379-416).

Bahsi geçen sicil-i sakk defterlerinin içinde merkezden gelen emirler ile kazada meydana gelen sosyal ve cezai olaylar da mevcuttur. "Şer'iyye Sicilleri" adı verilen bu defterlerin saklanması için emirler verildiğinden dolayı, büyük bir itina ile muhafaza edilirlerdi. Çeşitli ebatlarda bulunan bu siciller genelde anlaşılır bir Türkçe ile yazılmışlardı. Mahkemede bulunan kâtipler özel bir üslup ve düzen içinde, hukuk terminolojisine uygun olarak davaları bu defterlere kaydederlerdi⁶. Daha sonra gelenler geçmiş davaları emsal alabildikleri gibi, doğabilecek itirazlara da cevap verebilmek amacıyla defterdeki kayıtlara geri dönebilirlerdi. Deftere kaydedilen belge türleri içinde ağırlığı, kadıya ait olanlar oluşturmakta idi. Kadı tarafından düzenlenen belgelerin başında ise "hüccetler (senedât-ı şer'iyye)" gelmektedir. Hüccet, delil, bir fiilin ispatı olan şey, yani senet, vesika ve diğerleri gibi. Nitekim vekalet, vasiyet, kefalet, nafaka, ferağ, alım-satım, kira, hibe, borç, keşif, rüşdün ispatı, vakfiyeler, nezir v.b. işlemlerde hüccetler bulunmaktadır. Bir diğer sıklıkla karşılaştığımız belge türü ise "i'lâmlar"dır. İ'lâmın sözlük anlamı bildirmektir. Hukuki olarak ise, şer'i bir hüküm ile hükmü veren kadının imza ve kararını içeren belgeye i'lâm

⁵ Örfi hukukun temeli, padişahların kanunlarını toplayan eserlerdir. Padişahlara ait ferman ve berâtlar ile Kırım Hanlığı için Han ve Kalgay'a ait yarlık ve fermanlar sürekli başvuru kaynağı olarak sicillere kaydedilmektedir. Örneğin Karasu Şer'iyye Sicili (K.Ş.S.), 33-36b-340 numaralı hükümde kayıtlı olan ferman ile han, Karasu'da bulunan zabita kullarıyla sebankullarının koordineli olarak güvenliği sağlamalarını buyurmuştur. Yine K.Ş.S., 65-8a-36 numaralı hükümde yer alan Kalgay'a ait emr-i şerif ise, konak meselesinden dolayı reayaya eziyet olunmaması uyarısında bulunmaktadır. Kısacası bu iki örnek benzeri birçok kayıt sicillerde yer almaktadır.

⁶ Ahmet Akgündüz, Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümleri, c.II, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., 1988-89, eser içinde; şahıs hukuku s.245-246, aile ve miras hukuku s.247-250, borçlar ve eşya hukuku s. 251-264, ceza, usul ve vergi hukuku s. 265-269, miras hukuku s. 309-360, bir çok hukuk dalına ait örneği bir arada bulmamız mümkündür.

denir. İ'lâmların konusu; içki içme, zina yapma ve iffete iftira olduğu gibi yine zina, evlenme ve boşanma ile kefalet i'lâmları gibi adları almıştırlar (Aslan, 1998: 192). Diğer yandan kadının icra makamlarına yazdığı belgeler ile halkın kadıya veya icra makamlarına ilettikleri şikayet dilekçelerine "maruz" denilmektedir. Bu tür belgeler az olmakla birlikte herhangi bir tespit veya kadı kararını içermemektedir. Kısaca bir üst makama yazılan istektir. Eğer kadı kendisine denk veya daha aşağı makamdakilere hitaben yazarsa bu tür belgelere "mürâsele" denilmektedir (Akgündüz, 1988-1989: 38). Ayrıca başka makamlardan gelen belgeler olarak ise; başta fermanlar olmak üzere merkezden gönderilen belgeler de sicillere kaydedilirdi.

Bütün bu kayıtlar mahkeme diye kullanılan özel bir yer varsa orada, yoksa, kadının evinde veya camide saklanırdı. Osmanlı mahkeme arşivlerinde dava zabıtları, vekâlet, mukavele, senet, azatlık belgesi, satış, nikah, izinname, vakfiye kayıtları, kefâlet, vesâyet, borçlanma, günlük narh listeleri, tereke ve taksim senetleri, esnaf teftişiyle ilgili kayıtların tutulduğu defterler, ayrıca ferman, berat, ruûs, tezkire kayıtlarının yer aldığı siciller bulunurdu (Ortaylı. 2000: 73).

Öte yandan son yıllarda sosyal içerikli tarih yazımının en önemli unsurunu oluşturan şehir tarihi yazma arzusunun, vazgeçilmez kaynağı olarak yine Şer'iyeye Sicilleri görülmektedir (İpşirli. 1991: 157). Yine geçmişten günümüze ulaşamamış olan mimari eserlerin tespiti ile yerleşim yerlerine ait büyük bir bilgi eksikliği ortadan giderilmiştir. Örneğin vakıf eserleri, cami, han, hamam, medrese, kale, kervansaray ve kilise gibi yapıların, varlıkları günümüze ulaşamamış olsa dahi siciller vasıtası ile isimleri öğrenilebilmektedir. Diğer taraftan Şer'iyeye Sicilleri olmadan, bütün sadeliği ile bireyin bireyle ya da bireyin devletle olan çok yönlü ilişki ve problemlerini inceleme imkânımız bulunmamaktadır. Tüm bu ilmi zaruretler ışığında, taşradaki yer isimlerinin tespiti, sicillere kaydedilmiş önemli şahsiyetler hakkında bilgi temini gibi hususlar da ayrıca bir ehemmiyet taşımaktadır.

Özellikle Osmanlı ülkesinin hayat ve geçim tarzı, yetiştirilen ürünler, mal fiyatları, sınıî malları, meslek ve sanat kolları, toprak kayıtları, dışarıdan giren ve dışarıya satılan ürünlerin bilinmesi ile ödenen vergilerin isimleriyle miktarlarını görmek, Şer'iyeye Sicilleri ile mümkün olmaktadır. Genel anlamda tüm ülkenin ve dar anlamda da sicillerin kaydedildiği yerleşim yerinin hayat standardını ortaya koyabilmenin tek yolu sicil kayıtlarının iyi bir şekilde incelenmesinden geçmektedir. Kısacası iktisat tarihinin vazgeçemeyeceği eşsizlikteki verileri ancak sicil kayıtlarında bulabilmek mümkündür.

Bütün bu sicillerin sağladığı avantajlara ilave olarak, askeri sahadaki eylemlerin oluşum ve gelişmelerini takip edebilmede de bu kayıtlara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü merkezden taşradaki kadılara askeri konulardaki istekler bildirildiğinde, gelen metinler bu sicillere kaydedilerek korunmaktadır. Hulasa bu kayıtlar dikkate alınarak askeri meselelere açıklık getirmek, halkın savaşa olan bakışı üzerinde fikir yürütebilmek mümkün olmaktadır (Ergenç. 1995: 87).

Kadılar, tutmuş oldukları bu defterleri kaybetmeleri sonucu ceza-yi işlem görmekte idiler. Bu nedenden ötürü göreve yeni gelen bir kadı, önceki kadıdan defterleri talep eder, iki emin tayin edilerek onların önünde bunları gözden geçirirdi. Mahkeme sicilleri aynı zamanda şehrin ticari kayıtları, noterlik arşivi özelliğindedeydi (Ortaylı. 1997: 64). Uzun bir zaman geçtikten sonra bile geriye dönük ihtilafların çözümü için temel başvuru kaynaklarıdır. Öte taraftan Divan-ı Hümayun'dan çıkan ve Osmanlı Arşivleri'nde bulunan hükümlerin

eksiklerini şer'iyeye sicillerindeki kayıtlarla tamamlama imkânı bulunmaktadır (Gedikli, 2005: 188).

Günümüzde tarihçiler ve hukukçular, Osmanlı hukukunu ve bugünkü pozitif hukuku değerlendirirken politik davranışlarından dolayı ciddi hatalar yapmaktadırlar. Ancak katiplerin kaleme aldığı sicillerin, varlığı ve günümüze ulaşmış olmaları çok önemli bir sorunun çözümünde hayati bir rol oynayacağını göstermektedir (Aydın. 2005: 22-23).

Şer'iyeye mahkemeleri 1924 yılında kaldırıldıktan sonra yüzyıllar boyunca arşivlerde birikmiş bulunan Şer'iyeye Sicilleri, Milli Kütüphane'de bir araya getirilerek toplanmıştır. Türkiye sınırları içinde bugüne ulaşmış yaklaşık 20 bin civarında bir defterin yanı sıra sınırlarımız dışında da bir bu kadar cilt defterin bulunduğunu tahmin etmekteyiz.

5. OSMANLI MUHAKEME SİSTEMİNDE KATIPLİK

Kadının muhâkeme esnasındaki en büyük yardımcısıdır. Ayrıca mahkemede kadının vermiş olduğu hükümleri usulüne göre deftere geçirirdi⁷. Defter tutma yöntemine, hukuki konu ve metinlere aşına olmak zorunda idiler. Aksi takdirde yargılamada ve davanın yazılmasında eksikliğin ortaya çıkmasına neden olurlardı. Bütün bu sebeplerden dolayı ifa ettikleri görevleri, mahkemenin işleyişi açısından pek ehemmiyetli idi.

Yine nâiblerin yerine vekâlet eden başkatip ve çevresindeki katiplerden oluşan görevliler vardı. Bunlar her türlü davalı-davacı ve şahitlerin davasını sicillere uygun bir şekilde kaydederlerdi. Öte yandan bunlara ilave olarak zaman zaman olay yeri keşfi, mahkemenin gelir ve gider defterlerini de tutarlardı.

Osmanlı mahkemelerinde tutulan sicillerde ekser çoğunlukla Kâtibü'l-hurûf sıfatıyla yer almışlardır⁸. Ancak bazı kayıtlarda Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki en-Nâib şeklinde hem kâtiplik hem de nâiplik görevinin üstlenildiği⁹ az da olsa yine seyyid olanların bile bu görevi ifa ettikleri kayıtlar arasında görülmektedir¹⁰.

Bu denli önemli eserleri kaleme alan kimseler Osmanlı mahkemelerinde "Katibü'l-huruf" mesleğini icra eden bir şahıs olarak isimleriyle birlikte kaydedilmişlerdir. Şer'iyeye Sicilleri'ndeki kayıtları yazan bir katibin belli bir seviyede hukuk literatürüne hakim olması gerekmektedir. Çünkü metinlerin başlangıcı, gelişmesi, sonucu ve "Şuhudü'l-hal" kısmının oluşturulması dava içeriklerine göre belli bir usul ve tertip içinde icra olunmaktadır. Yazı türü, muhakeme usulünün uygun bir şekilde deftere aktarılması katibin sahip olması gereken temel yeteneklerden diğer bir kısmını oluşturmaktadır.

Aşağıda örnek olarak alınan bir boşanma davasının Şer'iyeye Siciline kaydı sırasında katibin takip ettiği usul ve yönetime kısaca baktığımızda belli bir düzenin olduğunu görmekteyiz. Ayrıca katipler dava konularına göre ayrı bir yazım ama benzer davalarda ise aynı usulü kullandıkları üzerinde durulması gereken önemli bir husustur (Aydın. 1999: 401).

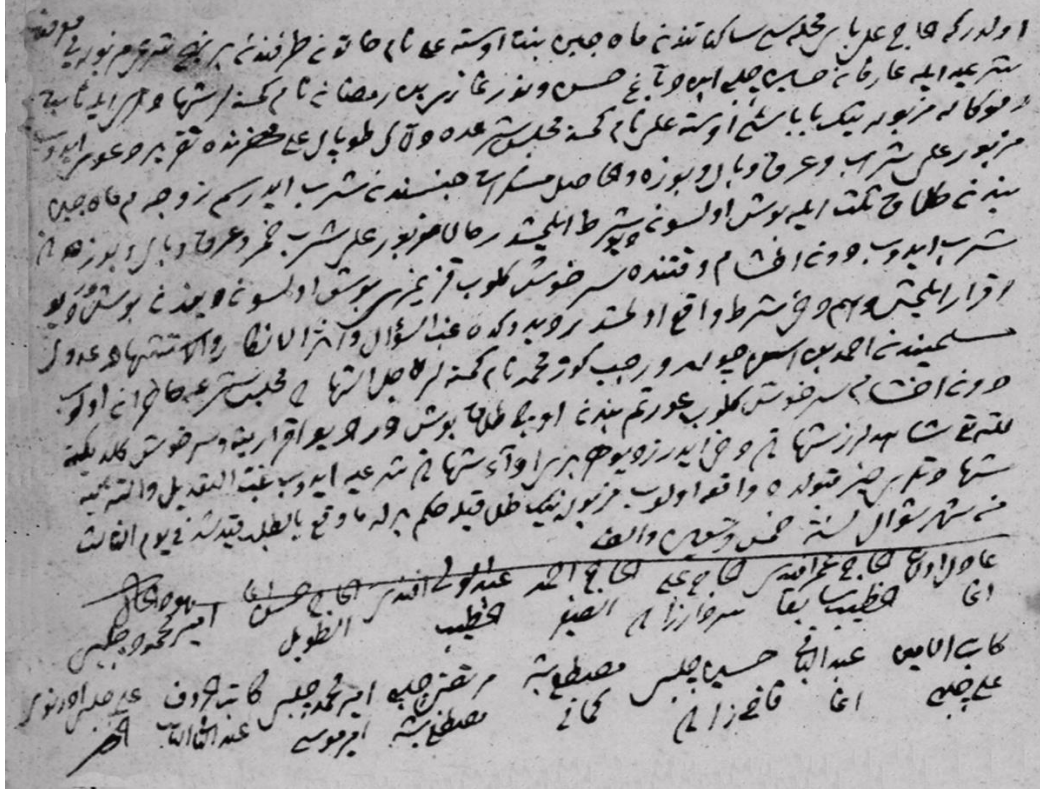
⁷ Bu usule "sak" usulü denir.

⁸ Karasu Şer'iyeye Sicili (K.Ş.S.), 25-5b-48 Abdullah Efendi Kâtibü'l-hurûf veya K.Ş.S., 47-32a-215 Abdurrahman Çelebi el-kâtib.

⁹ K.Ş.S., 25-121b-1231 Kâtibü'l-hurûf Abdalbaki Efendi en-nâib.

¹⁰ K.Ş.S., 25-5b-48 Kâtibü'l-hurûf es-Seyid İsmail.

Örnek 1: 25-26b Talâk-ı Selâse İle Boşanma Örneği

Oldur ki el-hâc Ali Bâý mahallesi sâkinlerinden Mâhcin bint-i Usta Ali nâm hatun tarafından ber-nehc-i şer'i mezbûreyi marifet-i şer'iyye ile ârifên Hüseyin Çelebi ibn-i Debbağ Hasan ve Nur Gazi bin Ramazan nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbitü'l-vekâle mezbûrenin babası Usta Ali nâm kimesne meclis-i şer'de Dellâl Topal Ali mahzarında takrîr-i da'vâ idüb mezbûr Ali şarab ve gark ve bal ve boza ve'l-hasıl müskirât cinsinden şarab idersem zevcem Mahcin benden talâk-ı selase ile boş olsun deyu şart eylemişdir hâla mezbûr Ali şarab hamr ve gark ve bal ve bozadan şarab idüb dün akşam vaktinde serhuş gelüb kızımızı boş olsun benden boşdur deyu ikrâr eylemiş ve hem dahi şart-ı vâkî' olmuşdur didikde gibbe's-su'âl ve âtî'l-inkâr ve'l-istişhâd udûl-i müslîminden Ahmed bin İsençöle ve Receb Göz Mehemmed nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'i hazîran olub dün akşam serhuş gelüb avratıma benden üç talak boşdur deyu ikrârına serhuş geldiğine lillâhi şahîdleriz şehâdet dahi iderüz deyu her biri edây-i şehâdet-i şer'iyye idüb gibbe't-ta'dîl ve't-tezkîye şehâdetleri hayyîz-i kabûlde vâkî' olub mezbûrenin talâkıyla hükm birle mâ-vâkî' bi't-taleb kayd şod fi yevmi's-selâse fi şeh-r-i Şevvâl lisenete hâms ve tis'in ve elf

Şuhudü'l-hâl _____

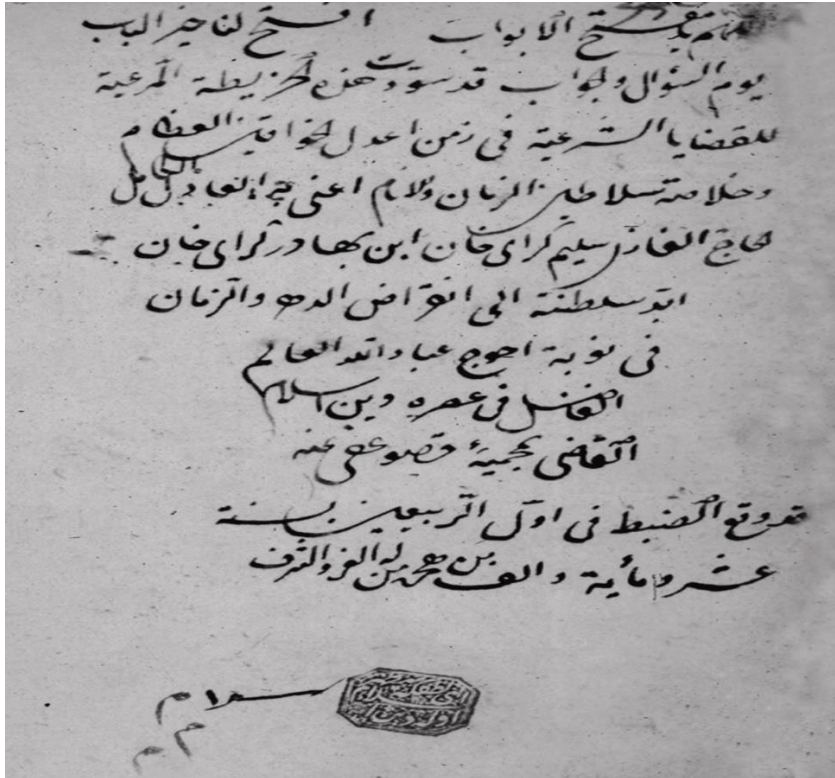
- Adil Avlan Ağa
- El-hâc Ömer Efendi el-Hatîb Sâbıka
- El-hâc Ali Serdâr Zâde
- El-hâc Ahmed es-Sagîr
- Abdulveli Efendi el-Hatîb
- El-hâc Hasan Ağa ....
- Emîr Mahmud Çelebi

Kâbil el-Emîn Ali Çelebi
Abdülbaki Ağa
Hüseyin Çelebi Kadı Zâde
Mustafa Beşe Kemâni
Murteza Çelebi Mustafa Beşe
Emîr Mehemed Çelebi Emîr Musa
Kâtibü'l-hurûf Abdülbaki en-Nâib
Ali Çelebi Edrenevi el-Muhzır

Örnek hükümde dava sahibinin yaşadığı mahalle veya köy (el-hâc Ali Bây mahallesi), davacıcının kimin oğlu veya kızı ve kimliği (Mâhcin bint-i Usta Ali nâm hatun), şahitler (Hüseyin Çelebi ibn-i Debbağ Hasan ve Nur Gazi bin Ramazan nâm kimesneler ile udûl-i müslîminden Ahmed bin İsençöle ve Receb Göz Mehemed nâm kimesneler), kimden şikayetçi olduğu yani davalı (Dellâl davada kocası Topal Ali), dava konusu (mezbûr Ali şarab ve gark ve bal ve boza ve'l-hasıl müskirât cinsinden şarab idersem zevcem Mahcin benden talâk-ı selase ile boş olsun deyu şart eylemişdir hâla mezbûr Ali şarab hamr ve gark ve bal ve bozadan şarab idüb dün akşam vaktinde serhuş gelüb kızımızı boş olsun benden boşdur deyu ikrâr eylemiş ve hem dahi şart-ı vâki' olmuşdur), karar vermede dayanak olan gerekçeler ile şahitlerin onayı (dün akşam serhuş gelüb avratıma benden üç talak boşdur deyu ikrârına serhuş geldiğine lillâhi şahîdleriz şehâdet dahi iderüz deyu her biri edây-i şehâdet-i şer'iyeye idüb gıbbe't-ta'dîl ve't-tezkîye şehâdetleri hayyîz-i kabûlde vâki' olub), karar (mezbûrenin talâkıyla hükm birle), tarih (yevmi's-selâse fi şehri Şevvâl lisenete hâms ve tis'in ve elf 1683) ve muhakeme esnasında bulunan şahitler sıralanır (lakap, unvan v.s. dikkate alınarak yazılır).

Örnek 2: 33-65a Kadı Atamasına Dair Örnek Belge

Allahümme ya müfettiha'l-ebvâb iftâhü'l-lenâ hayre'l-bâb yevme's-su'âl vez'l-cevâb kad sevvedet hazîhi'l-haritahü'l-meriyyetihi'l-kazaya eş-şer'iyyetihi fi zemeni a'dele'l-havâkîni'l-izâm ve hilâfetühü selâtini'z-zeman ve'l-enâm a'niye bihi'l-âdilü'l-kâmil El-hâc El-Gazi Selim Giray Han ibn-i Bahadır Giray Han Allahu saltanatehu ilâ inkırâzi'd-dehri ve'z-zeman fi nevbetihi ahvece ibadu'l-lahi'l-alimü'l-fâzîlu fi asrihi din-i İslâm el-kadı be-mahmiye-i Karasu afâ anhu Kad vâka'a'z-zabtu fi evveli'r-rebî'in be-seneti aşer ve mie ve elf min hicreti menlehü'l-ızz ve'ş-şeref

Mühür Selam

4. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu, geniş bir coğrafyaya hükmetmekle büyük ve bir o kadar da çeşitli özelliklere sahip bir nüfusa hakim olmuştur. Yönetim organizasyonu açısından sürekliliği temin etmek, yaşayanları tabiyet ilişkisinden dolayı memnun kılmak, uzun asırlara hükmedildiği düşünülürse çok kolay bir mesele değildir. Nitekim yönetim, adalet ve iktisadi güç üzerine oturan sacayağının koordineli bir gelişim gösterdiği XV. ve XVI. asırlar, adeta bir Osmanlı dönemi olarak telakki edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin hakkıyla ortaya konulabilmesi ve hem de geçmiş dönemlerine ait verilerin elde edilmesi hususunda, arşivde bulunan yaklaşık 150 milyon belge ve defter, birinci elden önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Şer'iyeye Sicilleri; idari, askeri, hukuki, iktisadi ve sosyal tarih üzerine araştırma yapanlar için vazgeçilemeyecek yegane kaynakların başında gelmektedirler (Uzunçarşılı. 1988: 109).

Osmanlı mahkemelerinde kayda alınan ve elimizde incelediğimiz örnekler üzerinden Osmanlı Muhakeme Sistemi içindeki katiplerin durumunu ortaya koyarak mesleğin geçmişi hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir. Ümidimiz bu alanda çalışmayı düşünen araştırmacılara katiplerin kaleme aldığı on binlerce şer'iyeye sicili defterlerinin tarihimizdeki önemini anlatarak yeni çalışmalar yapmalarının önünü açmış olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, N. (1988). *Milli Arşivimiz İçerisinde Şer'iyeye Sicilleri Eğitim ve Terminoloji Problemi*. Milli Arşiv Şurası, Ankara: Başbakanlık Arşivi Yayınları, 187-195.
- Aydın, M. A. (1999). *Osmanlıda Hukuk*. Osmanlı Devleti Tarihi, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 2, İstanbul, Feza Yayınları.
- Aydın, M. A. (2005). Türk Hukuk Tarihçiliği. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), İstanbul.
- Celal-zade Mustafa, (1990). *Selim-Name*. Haz.: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ekinci, E. B. (2005). Osmanlı Devleti'nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(5), İstanbul.
- Ergenç, Ö. (1995). *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*. Ankara Enstitüsü Vakıf Yayınları, Ankara.

- Gedikli, F. (2005). Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Türk Hukuk Tarihi Sayısı, 3(5), 187-213, İstanbul.
- Hezarfen Hüseyin Efendi. (1998). *Telhisü'l-Beyan Fi Kavânin-i Al-i Osman*. Haz. Sevim İlgürel, Ankara.
- İpşirli, M. (1991). Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri. *İstanbul Ünv. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Tarih ve Sosyoloji Seminerleri*, (28-29 Mayıs 1990), İstanbul.
- İpşirli, M. (1999). *Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı*. Osmanlı Devleti, Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, Cilt: 1, İstanbul.
- Kaya, S. (2005). Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Türk Hukuk Tarihi Sayısı, 3(5), 379-416, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1994). *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*. Turhan Kitapevi, Ankara.
- Ortaylı, İ. (2001). *Kadı*. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, 26, 69-73 Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- Taş, K. Z. (1998). *Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyeye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları*. I. Milli Arşiv Şurası, Ankara, Başbakanlık Arşivi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. 3. Bsk., Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. 3. Bsk., Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*. 3. Bsk., Ankara.
- Yılmaz, M. Ş. (2006). "Koca Nişancı" Of Kanun: Celalzade Mustafa Çelebi, *Bureaucracy and "Kanun" in The Reign Of Suleyman The Magnificent (1520-1566)*. Danışman: Halil İnalçık, Bilkent Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Arşiv Kaynakları

Karasu Şer'iyeye Sicili (K.Ş.S.), Cilt, 25, 33, 47 ve 65.